

доктор архітектури, професор Дьомін М.М.,
deminmaster@gmail.com; ORCID:0000-0002-3144-761x,

КНУБА, м. Київ

Михайлик О.О.,
mykhailykolga@gmail.com; ORCID:0000-0003-3648-9410

ДП «НДПМістобудування», м. Київ

ЗЕЛЕНІ ЛІНІЇ НА ПРИБЕРЕЖНИХ ТЕРИТОРІЯХ І МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ МЕЖ

Розглянуто сучасний стан екосистеми малої річки. Визначені методи збереження прибережних територій екосистем малих річок.

Ключові слова: прибережна територія, екосистема малої річки, природні фактори, містобудівне освоєння, зелена лінія.

Сьогодні малі річки з їхніми прибережними територіями є зонами екологічного ризику: водний режим річок є порушеним, скоротилося затоплення заплав, порушені умови зимівлі, нересту та міграції риби, деградованими є прибережні території. В містах водотоки малих річок повністю або частково закуті в бетонні колектори, по трубах вони течуть під забудованою частиною міста. Очисні споруди є застарілими і не виконують доброякісно очищення стічних вод. Законодавчо-нормативні документи на сьогодні мають спрощений метод визначення охоронних зон для акваторій [1,ст.87,88]: не достатньо враховуються природні особливості екосистеми малої річки, внаслідок чого не робиться досконалий містобудівний аналіз, невдало зроблена організація прибережних територій малих річок, що призводить до деградації річок з їхніми прибережними територіями. Малі річки зникають.

Сучасний стан прирічкових територій характеризується економічно та екологічно порушеним співвідношенням земель сільськогосподарського, лісогосподарського, природоохоронного та рекреаційного призначення, розораність прибережних земель сягає 80% і вище. Знищення природного рослинного покриву на берегових схилах внаслідок суцільних рубок лісу, надлишкової розораності, містобудівного освоєння спричиняє катастрофічні явища під час повеней та паводків. Вирубання лісу, забруднення ґрунтів та води, замулення русла річок, надлишкова розораність стають причинами деградації прибережних територій.

Для збереження та відродження природного стану прибережних територій найважливішим принципом їх містобудівного освоєння має бути екологічний –

збереження природного балансу всієї річкової екосистеми за допомогою комплексу містобудівних обмежень, методів збереження кожної ділянки та екосистеми малої річки в цілому.

Особливістю малих річок є надзвичайна залежність властивих їм біопроцесів від навколишнього середовища: гідрологія, гідрохімія, якість води малих річок дуже пов'язані з місцевими геолого-геоморфологічними, ґрунтово-рослинними умовами та антропогенним навантаженням [2, с.3]. Систему малої річки, в склад якої входять річище і прибережна територія з заплавою, луками, полями, лісами, екотонами, біоценозом, необхідно розглядати як цілісну екологічну систему. Стійкість екосистеми малої річки прямо пропорційна чисельності обмежень та зворотно пропорційна антропогенному навантаженню. Згідно з висновками академіка А.В. Яцика природні якості річкової екосистеми зберігаються при такому співвідношенні, коли 50-60% земель прибережної території є природними, а 40-50% - освоєними [2, с.306]. Господарювання в річковому басейні має поєднувати добробут населення з екологічною рівновагою. Містобудівне освоєння прибережної території потребує встановлення обмежень, які сприятимуть збереженню сталого функціонування екосистеми малої річки. Чим інтенсивніше господарювання на прибережних територіях, тим більшою має бути зона охорони, границею якої мають становити зелені лінії.

Державі будівельні норми ДБН Б.2.2-12:2018 «Планування і забудова територій» вводять поняття *зеленої лінії*, що обмежують зону збереження цінних у ландшафтному відношенні територій і визначаються у містобудівній документації. На сторінці 8 ДБН Б.2.2-12:2018 дано визначення цього терміну, а саме: «Обмеження щодо розміщення об'єктів у межах усіх озелених територій загального користування, рекреаційних лісів і лісопарків (існуючих та тих, що резервуються), об'єктів природно-заповідного фонду, зон охоронюваного ландшафту» [3, с.8]. Встановлення зеленої лінії на прибережних територіях сприятиме захисту природного стану екосистеми річки, підтриманню життєдіяльності прибережно-водної флори, фауни, екотонів, покращить її самоочисну, самовідновлювальну та саморегулюючу здатність. Зони охорони, що обмежуються зеленою лінією, є резерватами водного та прибережного біорізноманіття, захистом річища з прибережними територіями від антропогенного навантаження та від небезпечних ерозійних процесів.

Встановлення зеленої лінії є методом збереження та охорони екосистеми малої річки: вона відмежовує зону захисту (від 25 м і більше), обмеженого освоєння (заплавну територію) та протиерозійну зону, розмір якої встановлюється в залежності від ступеню ерозії прибережної території. Зона захисту потребує особливої уваги, дбайливого ставлення та охорони: крім

зеленого кордону з дерев і кущів, її доцільно захищати електропроводкою з маленькою напругою. Визначення меж охоронної зони прибережної території, зелених ліній I, II, III категорій захисту належить місцевим громадам.

Зелена лінія I категорії захисту сприятиме збереженню екотонних комплексів від антропогенного навантаження; її розмір становитиме 25-30м від урізу акваторії, включаючи в свої межі болота, стариці та інші екотонні комплекси. Витоки та верхні ділянки річки повинні мати найбільшу зону захисту (до 50м) для забезпечення від руйнації найуразливішої частини екосистеми. Ця частина прибережної території має зберігати недоторканість заплавних земель, бути вільною від антропогенного навантаження. Зелена лінія I категорії захисту має бути кордоном на шляху втручання відвідувачів та свійських тварин. Естетичні дерев'яні чи прозорі (скляні, пластикові) пандуси на палях, що підняті над рівнем землі, збережуть екотони від витоуптування відвідувачами. Лучно-болотні смуги вздовж річища мають залишатися незайманими. Це сприятиме підвищенню самоочисного потенціалу річки, забезпечить формування основного річкового стоку та приток 2-3 і більшого порядків, збереже гідробіоценози та водність річки. На території цієї зони допустимо займатися бджільництвом, проводити посадку лісових насаджень, посів трав з перевагою медоносів, тощо. Організоване відвідування цієї ділянки прибережної території має відбуватися поза періодом весняної тиші, яка триватиме з 1 травня до 1 червня. Слідкувати за порядком проведення заходів та загальним захистом екосистеми малої річки має охорона.

Від зони захисту I категорії до зовнішньої межі заплави, бровок берегових схилів, балок, ярів, найближчої межі сільськогосподарського угіддя, шляхів, лісосмуг визначається **зелена лінія II категорії захисту**, що захищатиме заплаву територію екосистеми річки та відмежовує зону обмеженого освоєння. Збереженню заплавної території сприятимуть стежки, що мають прокладатися першочергово, алеї підходу до акваторії, організовані майданчики для рибалок, облаштовані місця для відпочинку біля акваторії тощо.

Зелена лінія III категорії захисту відмежовує протиерозійну смугу, розмір якої коливатиметься в залежності від ступеню ерозії прибережної території. Середній розмір її, орієнтовно, становить від 50 до 150м. Ерозійні ділянки найчастіше утворюються біля подошви схилу високої борової тераси внаслідок підмиву схилів прибережної території повеневими водами.

Вибір найсприятливішого варіанту містобудівного освоєння прибережної території має визначатися після комплексної оцінки, що має враховувати природні особливості, характер антропогенного навантаження, соціальні зв'язки. Містобудівне освоєння з обов'язковим комплексним дослідженням природних факторів, зон впливу антропогенного навантаження має не

порушувати системну цілісність екосистеми малої річки. Кожна екосистема малої річки є унікальним неповторним природним явищем, тому визначення зеленої лінії має становити індивідуальний характер. Мальовниче розташування поруч з акваторією, сприятливий мікроклімат та особливий біоценоз роблять прибережні території надзвичайно привабливими для містобудівного освоєння. Житлова та громадська забудову сельбищної території має споруджуватися за зеленою лінією, за зовнішньою межею заплавної території, в зоні активного освоєння. Заплавні та меліоровані землі, заболочені та заторфовані масиви входять до зони обмеженого використання, де капітальна забудова неприпустима.

Архітектурно-планувальні рішення житлової та громадської забудови прибережної території, яка має споруджуватися за межею зони охорони, за зеленою лінією, повинні враховувати особливості її зорового сприйняття в різних планах: силует, висота та об'єм забудови має бути вписаний в прибережний ландшафт, візуально «підпорядковуватися» малій річковій екосистемі, залишати відкритими мальовничі панорами. Рухаючись вздовж високого берегу, слід враховувати ефект суміщення забудови заднього плану по відношенню до вершини схилу. Домінуючі об'єкти, що розташовані за верхівкою схилу, візуально переміщуючись, створюють «плаваючий» ефект. Формування силуету з використанням домінант сприяє створенню глибинних планів і посиленню композиційних зв'язків забудови прибережних територій.

Для створення сприятливого прибережного мікроклімату забудову доречно чергувати із зеленими масивами. При цьому зелені насадження прибережної території важливо пов'язувати з загальним озелененням найближчого населеного пункту. Захист від підвищеного вітрового та вологого режиму забезпечить криволінійне розташування вулиць та чергування забудови з деревно-чагарниковими масивами, а розповсюдженню сприятливих вітрів та бризів вглиб забудови сприятиме розташування вулиць паралельно річці. Формування мальовничого прибережного ландшафту має збагачувати цілісну систему озеленення міста чи селища.

Основним принципом містобудівного освоєння прибережних територій має бути екологічний - збалансування природних факторів та антропогенного навантаження за рахунок збереження та захисту природних і обмеження антропогенних факторів, дотримання граничних показників навантаження на річкову екосистему, обов'язковим визначенням меж містобудівного та господарського освоєння системної цілісності екосистеми малої річки. Встановлення зелених ліній, потужного інструменту обмеження містобудівного освоєння привабливих прибережних територій, сприятиме покращенню стану екосистем малих річок.

Список використаних джерел

1. Водний кодекс України.
2. Яцик А.В. Водогосподарська екологія: у 4 т., 7 кн. — К.: Генеза, 2003-2004. — 306 с.
3. Державні будівельні норми України «Планування і забудова територій» ДБН Б.2.2-12:2018. - К.:Мінрегіонбуд України - Чинний від 2018-09-01. - К., 2018. - 179 с.

доктор архитектуры, профессор Демин Н.М.,
КНУСА, г. Киев
Михайлик.О.А,
ГП«НИПИградоостроительства»,г. Киев

ЗЕЛЕНЕ ЛІНІЇ НА ПРИБРЕЖНИХ ТЕРИТОРІЯХ І МЕТОДИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ИХ ГРАНИЦ

В статье проанализировано современное состояние малых речных экосистем. Обозначены методы сохранения прибрежных территорий малых речных экосистем.

Ключевые слова: прибрежные территории, экосистема малой реки, природные факторы, градостроительное освоение, зеленая линия.

GREEN LINES IN THE COASTAL AREAS AND METHODS FOR DETERMINING THEIR BOUNDARIES

Doctor of Architecture, Professor Demin NM,
KNUBA, Kiev
Mykhaylik.OA,
State Enterprise "NIPigradoostroitelstva", Kiev

The article analyzes the current state of small river ecosystems. The methods of preservation of coastal territories of small river ecosystems are indicated.

Key words: coastal territories, small river ecosystem, natural factors, urban development, green line.